

A magyarországi zsidók mindennapjai
a kiegyezéstől a második világháborúig

RADÁCS KATA HERMINA

(Kivonat) A következőkben megpróbálunk átfogó képet adni Körner András 2015-ben megjelent *Hogyan éltek? 2 : A magyar zsidók hétköznapi élete, 1867-1940 : Családi, vallási és társas élet, tanulás, katonaelet, nyaralás, sportolás, jótékonyosság* című könyvéről. Sorra vesszük a szerző által is fontolóra vett kérdésköröket: miért is hasznos egy fényképekkel ilyen roppant gazdagon illusztrált történelmi írást tanulmányozni, milyenek voltak a hétköznapiok a zsidó kisebbséghez tartozók életében, milyen szerepet vállaltak a zsidók a modernkor új társadalomszerkezetének kialakításában.

Kulcsszavak: zsidóság, mindennapi élet, Magyarország, modernizmus, asszimiláció,

A TANULMÁNY VÁZLATA:

A zsidóságnak, mint közösségnek az egységes jellemzői

Társadalmi változások, modernizmus, asszimiláció

*

Kevés dolog van a történelemben, ami korokon átívelve annyira felkeltene és olyan stabilan lekötne az emberek érdeklődését, mint a történelem maga. Szeretjük minden aspektusát. Szeretjük a régi hősi korokat és magával ragadó történeteiket, amelyeknek etikai kérdéseit már irrelevánssá tette a túl nagy időbeli távolság, és ugyanígy lelkesedünk a nem is olyan régmúlt eseményeiért, amelyeken vitatkozhatunk, vagy amelyek mentén egyetérthetünk, és ki-ki a megválasztott oldala szerint meghatározhatja saját identitását is. Éppen az identitáskeresés miatt nélkülözhetetlen, hogy a történelmet egy eddig talán kevésbé ismert, de sokkal emberibb oldaláról is bemutassák.

November 7-én Körner András, a kötet szerzője és Karádi Viktor, a Közép-Európai Egyetemen tartott rövid beszélgetést és ismertetőt Körner újonnan megjelent könyvéről. A szerző a 2013-ban napvilágot látott *Hogyan éltek? - A magyar zsidók hétköznapi élete 1867-1940* című kötetének tavaly publikált folytatása is abból a gondolatból született meg, hogy nem csak a jelentős és a világot alapjaiban megrendítő történelmi eseményekről és fordulópontokról érdemes írni, hanem a mindannyiunkhoz olyan nagyon hasonló múltbéli kisemberek élete is megérdemli az utókor figyelmét. Ahogy a szerző is fogalmaz: Hiszen az ábrázolt kor, a bemutatott életmódok nem egy vonása kihat az életünkre, gondolkodásunkra, a felvetett problémák, konfliktusok gyakran a mai napig lezáratlanok, és továbbra is befolyásolják a társadalmi diskurzust. (Körner, 2015, 8. o.)

Míg a szerző első kötetében a hétköznapi lét kézzelfoghatóságát járta leginkább körbe, legyen szó a külső megjelenés sajátosságairól, az öltözködésről, az élőhelyről vagy a munka világáról, addig a második kötet kiegészíti a képet azzal, amit leginkább emberinek nevezhetünk. A könyv alcíme pontosan összefoglalja, hogy mivel találja magát szembe az olvasó az új kötetben: a családi élet intimitása, a vallás szerepe és annak hétköznapi gyakorlása, a társas kapcsolatok természete, a kor nyújtotta edukációs lehetőségek, katonáskodás, sport és egyéb szórakozásformák, nyaralási és utazási szokások, társadalmi tevékenység és szerepvállalás, de a sort minden bizonyosan hosszán folytathatnánk. Ugyan a két kötet, mivel nem függnék szigorúan össze, egymástól függetlenül is értelmezhető és élvezhető, mégis akkor járunk el talán a leghelyesebben, ha a kötetekre egymás kiegészítőjeként tekintünk, már ha teljesebb rálátás szeretnénk nyerni a második világháború előtti zsidó közösség életére.

Azért is különösen figyelemre méltó a most az olvasók elé tárt képgyűjtemény, mivel a 19. század második felében, illetve a 20. század első felében a fényképezés még szinte gyerekcipőben járt. Mind a technikai háttér, mind a fényképeket körüllegő kultusz nagyban eltért a modern világban megszokottaktól. Ha más területeken talán nem is, ebben a kérdésben biztosan nagyot változott a világ. Ma már nemcsak mindennapos, de szinte egyenesen el is várt, hogy életünk minden kisebb-nagyobb horderejű pillanatát megörökítsük. Nem a valóságtól elrugaskodott gondolat azt állítani, hogy néhányunk reggelijéről több fénykép készül 10 perc leforgása alatt, mint száz éve ezelőtt egy átlagemberről egész életében. Ha figyelmembe vesszük, hogy a könyv által körüljárt korban a fényképezés még csak kezdett beszivárogni a hétköznapiakba, – ám ezzel együtt is meglehetősen ritkának és drágának számított – melynek fő célja a lényeginek tartott dolgok dokumentálása, igazán rendkívüli, hogy sikerült ilyen nagy számban a mindennapi élet apró-cseprő ügyeivel foglalkozó fényképet összegyűjteni. A különleges ábrázolásmód célja (...), hogy az olvasó képzeletében a régi fotók, a visszaemlékezésekből vett idézetek, az anekdoták, a rövid életrajzok és az ezekhez kapcsolódó szövegrészek olyan egységgé állnak össze, amely szinte a háromdimenziós valóság illúzióját adja, és így a hozzánk időben viszonylag közeli, de elpusztítása révén mégis annyira távoli világ – ha csak gondolatban is- újra életre kel. (Körner, 2015, 9. o.)

Az kevés kétséget von maga után, hogy egy a régi korok mindennapjaival, és a hétköznapi emberek szokásaival, problémáival, életútjával foglalkozó mű érdekes szellemi csemegét kínál az arra fogékonyaknak, de felmerülhet a kérdés, hogy miért éppen a zsidók állnak a megfigyelés középpontjában. Erre a legkézenfekvőbb válasz a szerző származása lenne, de attól félek, ezzel csak részben felelnék a kérdésre. A zsidóság több figyelmet kapott az elmúlt közel száz évben a nyugati világban, mint bármelyik másik etnikum, közösség, kisebbség vagy vallási csoport. Mindezek ellenére, vagy talán pontosan mindezek miatt, rengeteg sztereotípiát él a kultúrában a zsidókkal kapcsolatban, amelyekről kendőzetlenül és minden fajta feszengés nélkül beszélni kell. Körner munkássága arra tesz kísérletet, hogy közelebb hozza a száz évvel ezelőtt élt zsidókat a mai kor emberéhez azáltal, hogy bemutatja életük legbensőségesebb szegmensét, amelyet egyébként csak rokonaikkal vagy barátaikkal osztottak meg, de egy fényképésznek hála az utókornak is megmaradt.

Ha jobban beleássuk magunkat a könyv világába és hajlandóak vagyunk az eddigi tudásunkat valamelyest megkérdőjelezni, de legalábbis a megértés szándékával fordulunk a képek szereplői felé, akkor nem csak teljesen új oldaláról ismerjük a zsidó közösséget, hanem az eddigi elképzeléseink is új megvilágításba kerülnek, vagy akár értelmet is nyernek. Az egyik igen sokat emlegetett példa is megjelenik a fényképek tanúságában, vagyis a zsidóság évezredek előnye a többi népcsoporttal szemben, nevezetesen, hogy minden fiú gyermeket a szülei vagyontól vagy társadalmi helyzetétől függetlenül megtanítottak olvasni. Nincs még egy közösség, aki ilyen korán felismerte volna a tehetség gondozásban és a tanulásban rejlő lehetőségeket, és próbálta volna minden tagját egy jobb és biztosabb egzisztenciális lét felé terelni. A képeken megelevenednek mind a nagyobb városok mind a kisebb vidéki települések korabeli zsidóiskolái, ahol megszeppent fiúcskák próbálnak mindent megérteni de legalább is megjegyezni, amelyről oktatójuk beszél. A korszak vége felé azonban az emancipáció jelei is kirajzolódnak a dokumentumokból, hiszen ekkor már író-olvasó-tanuló fiatal lányokat is lencsevégre kaptak.

Az ebben a korban már szárnyait bontogató emancipáció bemutatásánál azonban nem állhatunk meg, ha a társadalmi viszonyok alakulását szeretnénk megérteni, hiszen korszakot alapjaiban jellemezték a társadalomban végbemenő változások: A kelet-közép-európai modernizáció folyamatai mind a zárt feudális berendezkedés lebontását célozták, melyek közvetítésével a helyi társadalmak (így Magyarország is) közelebb kerültek a nyugati típusú nyílt társadalomszervezeti modellhez. (Karády, 2000, 7. o.). Nem kell túlságosan mélyen keresni az indokokat, hogy a századforduló városi zsidó kisebbsége miért fordult olyan lelkesen a modern kor erkölcsi vívmányaihoz, a női egyenjogúsághoz, az egyházaktól való függetlenedéshez, a polgári értékek terjedéséhez. Egy alapvetően feudális berendezkedésű, keresztény-katolikus társadalomban a zsidóság tagjainak értelemszerűen kevesebb mozgásterük volt, mint a társadalom más rétegeinek, ezért is kellett meglovagolniuk a modernizmus hullámain, mivel csak így juthattak nagyobb társadalmi szerephez.

A képeket nézegetve és az életutakat tanulmányozva azonban felmerülhet a kérdés, hogy vajon mennyire festene más képet a korról, ha történetesen nem zsidók szerepelnének a képeken. A különbségek minden bizonnyal elenyészőek lennének. A zsidóság tagjai a képek tanúsága szerint egyáltalán nem éltek különlegesebb, extravagánsabb, fényűzőbb, erkölcsösebb vagy erkölcstelenebb életet, mint az ország lakosságának más csoportjai és nem volt kívülálló vagy elszigeteltek. A társadalom más csoportjaihoz hasonlóan a zsidóság is egy sokszínű közösség volt, melynek tagjairól csak igen óvatosan szabad általánosságokat kijelenteni. Ezeket a rendkívül különböző embereket igazán csak a származásuk, őseik vallása kötötte össze (Körner, 2015, 9. o.)

Az zsidóság asszimilációja a két háború előtt nem véletlenül egy sokakat foglalkoztató téma. A szervezet tekintetében például mindenki más azon igyekszik ekkor, hogy nagyobb és alaposabban kidolgozott „világi” politikai keretet teremtsen nemzeti élete számára. A zsidók éppen ellenkezően teszik: éppen ebben a korszakban igyekeznek lerombolni régi nemzetük utolsó maradványait elvetve bármi apró jelét is annak, hogy ők nem csupán „vallási csoport”, hanem többek annál. (McCagg, 1992, 97. o.) Általánosan elmondható, hogy a magyarországi zsidók helyzete valamelyest különbözött a környező országokéban élőkétől. Itthon már a 19. század közepétől erős volt az asszimilációs hajlam a zsidókban, sokuk inkább tekintette magát a magyar nép tagjának, mintsem zsidóságének. Ellentétben sok azóta elterjed vélekedéssel a zsidók szándékos elszigetelődéséről, a kézzel fogható bizonyítékok tanúsága szerint a viszony a zsidók és nem zsidók között kifejezetten jónak és termékenynek látszik. A zsidóság tagjai aktívan szerepet vállaltak a kulturális, tudományos, társadalmi színtereken is, amiről természetesen a könyv más szerzőkhöz hasonlóan megemlékezik. A magyarosodás lendülete a kiegyezést követő évtizedekben különösen látványosan nyilvánult meg a kulturális szférában. Az 1860-as években születtek meg az első magyar nyelvű zsidó hírlapok, (...). A nagyvárosi kultúra és az urbánus irdalom születése Magyarországon elválaszthatatlan a zsidó értelmiség tevékenységétől. (Prepuk, 1997, 103. o.).

Hogy milyen tanulságot vonhatunk le a Körner András könyvéből és miért érdemes kezünkbe venni a könyvét? Lényegesnek tartom, hogy foglalkozzunk a múlt eseményeivel, hogy a mindennapi élet vonatkozásában is vizsgáljuk a történelmet. Hajlamosak vagyunk néha elfelejteni, hogy a nagy súllyal rendelkező, grandiózus pillanatok, mint például forradalmak és háborúk kitörése, békeszerződések, vagy egyezmények aláírása, jobban megragadnak emlékezetünkben, a hozzájuk vezető utat mégis csak a szürke hétköznapi életvitele és a nagy tömegek kollektív gondolkodásmódja határozta meg. Fontos megértenünk az adott kor társadalmi berendezkedését és dinamikáját, hogy átlássuk a kor politikáját is mozgó érdekszálakat. A ma társadalmának kollektív lélektana pedig közel sem tér el annyira a száz év ezelőtől, hogy ne vonhassunk le néhány hasznos következtetést belőle a jelenkor számára.

Irodalom:

Karády, Viktor (2000): *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek, 1867-1945*. Történeti-szociológiai tanulmányok. Budapest, Replika Kör, 7. o.

Körner, András (2015): *Hogyan éltek? 2. A magyar zsidók hétköznapi élete, 1867-1940*. Családi, vallási és társas élet, tanulás, katonaiélet, nyaralás, sportolás, jótékonyosság. Budapest, Corvina, 7. o.

O. McCagg, William (1992): *Zsidóság a Habsburg Birodalomban : 1670-1918*. Budapest, Cserépfalvi, 97. o.

Prepuk Anikó (1997): *A zsidóság Közép- és Kelet-Európában a 19-20. században*. Debrecen, Csokonai, 103. o.

© DKE 2016

<http://www.southeast-europe.org>
Email: [dke\[at\]southeast-europe.org](mailto:dke[at]southeast-europe.org)

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a [dke\[at\]southeast-europe.org](mailto:dke[at]southeast-europe.org) címre. *A cikket a következőképpen idézze:*

Radács Kata: A magyarországi zsidók mindennapjai a kiegyezéstől a második világháborúig. *International Relations Quarterly*, Vol. 7. No.3 (2016 Ősz) 3 p.

Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*